

درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از ابتدا تا پایان سال ۲۰۲۳

حسین دادوند^۱

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۷/۲۸

پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۱۰/۰۵

چکیده

ماهیت و راهبردهای نظامی در جنگ‌ها دست‌خوش تغییرات قابل‌توجهی شده است. این تغییرات ناشی از نوع تفکرات نظامی، سلاح‌های به کار گرفته شده و وضعیت معادلات نظامی و ائتلاف‌سازی در جنگ‌ها بوده است. با نگرش به جنگ روسیه و اوکراین، حوزه‌های رهبری و فرماندهی نظامی، تسلیحات و تجهیزات و بعد امنیتی جنگ برای مقابله با تهدیدات آینده و حفظ امنیت کشور مفید خواهد بود. بنابراین هدف اصلی تحقیق تبیین درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از ابتدا تا پایان سال ۲۰۲۳ است. روش تحقیق تحلیلی توصیفی و روش گردآوری داده‌ها کتابخانه‌ای و میدانی (مصاحبه و پرسشنامه) بوده است. قلمرو زمانی گردآوری داده‌های این تحقیق، تنش‌ها و درگیرهای روسیه و اوکراین از ابتدا تا پایان سال ۲۰۲۳، قلمرو مکانی، جغرافیای روسیه و اوکراین و مناطق ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی پیرامونی اثرگذار بر آن و قلمرو موضوعی تحقیق مشتمل بر بررسی و تبیین درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین در سطح راهبردی و مرتبط با علوم دفاعی راهبردی است. جامعه آماری پژوهش به صورت هدفمند همگون و ناهمگون بوده و برابر شرایط و ویژگی‌های جامعه آماری و به واسطه‌ی تخصصی بودن و جنبه‌های راهبردی پژوهش برابر با ۶۵ نفر می‌باشد و لذا حجم نمونه آماری تحقیق حاضر ۶۵ نفر به روش نمونه‌گیری تمام‌شمار تعیین گردید. شایان ذکر است جامعه خبرگی در مرحله مصاحبه تعداد ۱۵ نفر از خبرگان و صاحب‌نظران مرتبط با علوم دفاعی راهبردی بوده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که شناسایی، تبیین و بهره‌برداری از درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر نظامی (فرماندهی و رهبری نظامی، ساختار، سازمان‌دهی و آموزش)؛ از منظر تسلیحات و تجهیزات نظامی (زمینی، دریایی، هوایی، موشکی و سایبری)؛ از منظر امنیتی (داخلی و خارجی) و همچنین پیامدهای این جنگ می‌تواند بر معادلات نظامی - امنیتی منطقه با اولویت ج.ا.ایران اثرگذار باشد.

واژگان کلیدی: جنگ، درس‌آموخته، روسیه، اوکراین.

^۱ - دانشجوی دکتری علوم دفاعی راهبردی گرایش دفاع ملی. ایمیل نویسنده: ho.dadvand@gmail.com

مقدمه

«امروز دنیا در آستانه یک نظم جدید است. این جنگ اوکراین را به نظر من باید یک مقداری با یک دید عمیق‌تری نگاه کرد؛ این جنگ صرفاً یک حمله نظامی به یک کشور نیست. ریشه‌های این حرکتی که امروز انسان دارد در اروپا مشاهده می‌کند، ریشه‌های عمیقی است و آینده‌ای پیچیده و دشواری را انسان حدس می‌زند که وجود داشته باشد.» (فرماندهی معظم کل قوا امام خامنه‌ای (مدظله العالی)، در دیدار با دانشجویان در تاریخ ۱۴۰۱/۰۲/۰۶)

پس از فروپاشی شوروی، روسیه و ایالات متحده درگیر رقابت بر سر نفوذ در حوزه خارج نزدیک روسیه شده‌اند. از چشم‌انداز مسکو، گسترش ناتو و اتحادیه اروپا به شرق، هدف تحدید نفوذ منطقه‌ای روسیه را پیگیری می‌کند. روسیه بر این باور است که در پس سیاست گسترش به شرق ناتو و اتحادیه اروپا و هم‌چنین انقلاب‌های رنگین در حوزه قفقاز و آسیای میانه، تلاش‌های ایالات متحده برای گسترش نفوذ در حوزه ژئوپلیتیکی‌اش نهفته است. بر این اساس، اوکراین نیز به حوزه‌ای برای کشمکش روسیه و ایالات متحده بر سر نفوذ منطقه‌ای تبدیل شده است. اوکراین به دلیل موقعیت ژئوپلیتیکی خود به عنوان محل تلاقی شرق و غرب، ویژگی‌های منحصر به فرد و بافت قومیتی دو پاره آن، این کشور را به محلی برای برخورد و رقابت‌های شرق و غرب تبدیل کرده است. مسئله اوکراین از یک بحران ملی به بحرانی با ابعاد منطقه‌ای گسترش یافته است که نتایج آن بر معادلات منطقه‌ای قدرت تأثیرگذار خواهد بود و هر کدام از این بازیگران در جهت نیل به منافع خود وارد این بحران شده‌اند. جنگ روسیه و اوکراین، اگرچه به لحاظ ژئوپلیتیک، جنگ شمال-شمال و اروپا محور به شمار می‌آید، اما در عمل درگیری «قدرت جهانی» است که حول محور فروپاشی پیش‌بینی شده هژمونی جهانی ایالات متحده متمرکز شده و آشکارا صلح آمریکایی را به چالش می‌کشد. کشمکشی که گسل‌های هویتی اوکراین زمینه‌های ورود قدرت‌های بزرگ غربی را به آن فراهم کرده است و معمای امنیتی و عدم قطعیت در روابط قدرت‌های بزرگ نیز به مثابه پیامدهای ساختار آنارشیک سامانه بین‌المللی بر پیچیدگی‌های آن افزوده است (مصلی-نژاد، ۱۳۹۸: ۱۷).

حمله نظامی روسیه به اوکراین از یک‌سو در دوران گذار نظام بین‌الملل و تحول نظم جهانی رخ داده و از سوی دیگر در گسل ژئواستراتژی غرب اوراسیا و هم‌زمان با رویکردهای چین در خصوص تایوان و رقابت‌های آمریکا و چین در منطقه آسیا-پاسفیک در گسل ژئواستراتژی شرق

اوراسیا به وقوع پیوسته است. تلاقی این موضوعات سبب گردیده سطح جنگ فقط بین دو کشور روسیه و اوکراین باقی نمانده و برای قدرت‌های ساختاری نظام بین‌الملل اهمیت راهبردی و تعیین‌کننده‌ای پیدا نماید و به یکی از جدی‌ترین چالش‌های نظام بین‌الملل بعد از جنگ سرد مبدل گردد. از این‌رو بسیاری از تحلیلگران حوزه روابط بین‌الملل و همچنین رهبران و دولت‌مردان سیاسی، جنگ اوکراین را به مثابه پایان رسمی دوران نظام تک قطبی به سرکردگی آمریکا و آغاز جنگ سردی جدید برآورد کرده‌اند که باعث به وجود آمدن جهانی چندقطبی و رقابتی‌تر خواهد شد. بنابراین جنگ اوکراین بخشی از مبارزه قدرت‌ها و بازیگران بین‌المللی برای شکل دادن به نظم جدید جهانی است. پیامدهای جهانی شدن بحران اوکراین به حوزه اروپا محدود نشده و در اولویت‌های سیاست‌های خارجی بسیاری از کشورها تأثیر گذاشته است، در این میان کشورهایی همانند ایران که در روابط میان روسیه و غرب جایگاه مهمی دارند خواه‌ناخواه تحت تأثیر این رقابت‌ها قرار می‌گیرند.

به‌طور کلی در مورد اهمیت و بعد ایجابی (چرایی مهم بودن) نتایج تحقیق پیش‌رو این است که اجرای این تحقیق زمینه علمی لازم برای ایجاد شناخت راهبردی در فرماندهان و کارگزاران مربوطه به منظور تحقق منویات فرماندهی معظم کل قوا امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در خصوص توجه جدی به جنگ اوکراین و لحاظ نمودن تجربیات جنگ روسیه و اوکراین در راهبردهای دفاعی-امنیتی را فراهم می‌نماید. همچنین عدم توجه به «جنگ روسیه و اوکراین»، از لحاظ بعد سلبی (کارکردها) سبب می‌گردد که جنگ روسیه و اوکراین مورد غفلت واقع شده و تدابیر و راهبردهای دفاعی-امنیتی مناسب و متناسب با درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین احصاء نگردد. در این پژوهش با توجه به گستردگی موضوع، تمرکز مطالعاتی بر درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین در حوزه نظامی-امنیتی و بر موضوعاتی همچون: «پیشینه و تاریخ موضوع؛ تبیین اهداف راهبردی نظامی-امنیتی روسیه و اوکراین در جنگ اخیر؛ تبیین جنگ روسیه و اوکراین در ابعاد نظامی (فرماندهی و رهبری نظامی، ساختار، سازمان‌دهی و آموزش)، تسلیحات و تجهیزات نظامی (زمینی، دریایی، هوایی، موشکی و سایبری) و امنیتی (داخلی و خارجی) و در نهایت تبیین پیامدهای جنگ روسیه و اوکراین بر معادلات نظامی-امنیتی منطقه با اولویت ج.ا.ایران» است، لذا

مسئله اصلی تحقیق «چیستی

درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از ابتدا تا پایان سال ۲۰۲۳ است». که در همین راستا

پژوهشگر به دنبال تدوین درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از ابتدا تا پایان سال ۲۰۲۳ می‌باشد.

مبانی نظری

- پیشینه‌شناسی:

(۱) علیرضا سمیعی و سارا فرحمند در سال ۱۴۰۱، در مقاله «تبیین چرایی و چگونگی شکل‌گیری جنگ روسیه و اوکراین بر پایه نظریه موازنه تهدید»، به این نتایج دست‌یافته‌اند که مداخله و افزایش نفوذ غرب (آمریکا، اتحادیه اروپا و بازوی نظامی آن ناتو) در حوزه‌های امنیت روسیه، نگرانی‌های جدی و حیاتی را برای این کشور ایجاد کرده است، به‌ویژه گسترش ناتو به شرق تحریکی جدی است که سطح اعتماد متقابل را کاهش داده است. درک تهدید و خطرات ناشی از تحرکات و اقدامات آمریکا و ناتو در اروپای شرقی و به‌ویژه اوکراین باعث شده است که عزم پوتین برای مقابله با پیشروی ناتو، حالت تهاجمی به خود بگیرد و در نهایت باعث حمله روسیه به اوکراین گردد.

(۲) احسان جعفری در سال ۱۴۰۱، در مقاله «وضعیت ناتو از حیث سازمان داخلی بعد از جنگ اوکراین» به این نتایج دست‌یافته است که نظرهایی درباره تقویت یا تضعیف ناتو پس از جنگ وجود دارد؛ از یک‌سو، استدلال دیدگاه طرفدار تقویت ناتو این است که ناتو به سبب تصمیم کشورها برای افزایش هزینه‌های دفاعی اروپا، اعلام تمایل کشورهای چون سوئد و فنلاند برای پیوستن به ناتو، تقویت بیش از پیش همکاری آمریکا با ناتو و انتظار تقویت روابط انگلیس با ناتو، تقویت می‌شود؛ اما دیدگاه مقابل معتقد است که ضعف کارایی بازدارندگی ناتو، نارضایتی اروپاییان از یک‌جانبه‌گرایی آمریکا، وجود مشکلات زیرساختی اقتصادی در ناتو و اختلاف بین اعضای اروپایی در مفهوم استقلال راهبردی اروپا، منجر به تضعیف این اتحاد نظامی، از تصمیم تا عمل خواهد شد. با این حال، در یک ارزیابی کلی باید گفت انتظار می‌رود که با طولانی شدن زمان جنگ روسیه علیه اوکراین و تأثیر نیاز اروپا به انرژی روسیه در کنار ناتوانی اروپا در مهار روسیه، دیدگاه دوم غالب شود.

(۳) ولفگانگ پوزتا^۱ در سال ۲۰۲۲، در مقاله «ژئوپلیتیک جنگ در اوکراین»، به این نتایج دست‌یافته است که تهاجم روسیه به اوکراین در ۲۴ فوریه سال ۲۰۲۲ آغاز شده است و در حال حاضر در

¹ Wolfgang Pozetta

راهبرد نظامی جدید روسیه عملیات نظامی گسترده کاهش یافته است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد جنگ روسیه و اوکراین پیامدهای گسترده‌ای در سطح منطقه‌ای و جهانی دارد. این پیامدها بر ساختار نظام بین‌المللی و امنیتی تر شدن جهان اثرگذار خواهد بود و نظم جدیدی را رقم خواهد زد، در جنگ حاضر احتمال به‌کارگیری تسلیحات هسته‌ای در این جنگ نیز ممکن است.

— مفهوم‌شناسی:

جنگ روسیه و اوکراین: روز ۵ اسفند ۱۴۰۰ (۲۴ فوریه ۲۰۲۲)، روسیه عملیات ویژه‌ای را به اوکراین، همسایه غربی خود آغاز کرد که نشان‌دهنده تشدید چشم‌گیر بحران روسیه و اوکراین است که از سال ۲۰۱۴ آغاز شده بود. این تهاجم بزرگ‌ترین حمله نظامی متعارف به خاک اروپا از زمان جنگ جهانی دوم است. (Dawes, 2023: 125)

درس آموخته: درس آموخته‌ها، تجربه‌های ارزشمندی هستند که از نتیجه تجزیه و تحلیل اطلاعات مربوط به وضعیت و بازخورد سیاست‌ها، راهبردها، برنامه‌ها و اقدامات انجام شده در یک حوزه و یا بحران‌های گذشته و موجود، حاصل می‌شود. درس‌ها ممکن است نشان‌گر شکست‌ها و عوامل آن و موفقیت‌ها با تکنیک‌های نوآورانه باشند، که در همین راستا کمبودها و مشکلات را برای اجتناب از وقوع دوباره در آتی مطرح نمایند تا ظرفیت‌های بهبود برای تدوین و اجرای راهبردها و اقدامات در آینده ایجاد گردد. (دادوند، ۱۴۰۲: ۱۷)

سیاست دفاعی: سیاست دفاعی در فرهنگ دفاعی و امنیتی چنین تعریف شده است: خط‌مشی‌ها و راهکارهای یک دولت اعم از نظامی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و غیره برای به‌کارگیری عناصر قدرت ملی به‌منظور برقراری امنیت ملی و رفع تهدیدات داخلی و خارجی و رویارویی با حوادث غیرمترقبه. مهم‌ترین هدف سیاست دفاعی کشورها دفع تهدیدها علیه تمامیت ارضی، حاکمیت و استقلال کشور است (کلانتری، ۱۳۹۴: ۳۹).

راهبرد دفاعی: راهبرد دفاعی، شیوه‌های به‌کارگیری مؤلفه‌های مختلف قدرت ملی را برای تحقق اهداف دفاعی کشور در راستای سیاست‌های ملی تعیین می‌کنند. بر این اساس کارکرد راهبرد دفاعی، هماهنگ‌سازی کاربرد قابلیت‌های نظامی و غیرنظامی یک کشور در دفاع از منافع ملی و ارزش‌ها و آرمان‌های آن می‌باشد (آشتیانی، ۱۳۹۰: ۸۲).

راهبرد نظامی: راهبرد نظامی، تابع راهبرد ملی و علم و هنر به‌کارگیری نیروهای نظامی برای نیل به اهداف ملی در شرایط صلح و جنگ است. باید بین راهبرد دفاعی و نظامی علی‌رغم تشابه زیاد

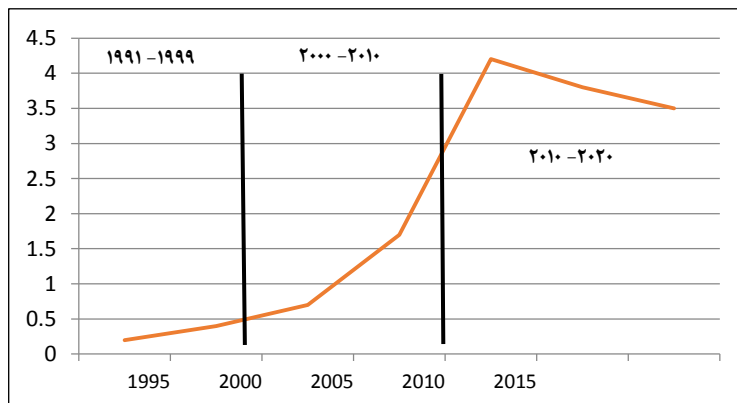
خطوط انفکاکي را ترسيم کرد؛ طراحی راهبرد دفاعی به عهده حکومت و سطح سیاسی اداره کشور می‌باشد که البته با مشارکت جدی و محوری راهبردپردازهای نظامی و فرماندهان نظامی صورت می‌پذیرد، ولی راهبر نظامی مربوط به محدوده نیروهای مسلح بوده و طراحی آن به عهده فرماندهان و مدیران عالی نظامی می‌باشد (کلانتری، ۱۳۹۵: ۴۳).

رهبری نظامی: رهبری در محیط نظامی یک موضوع مهم و حیاتی است و در همه زمینه‌ها از جمله: آموزش، تمرین، عملیات، پشتیبانی، اموراداری و سایر موارد نظامی نقش عمده‌ای دارد. هدف نهایی رهبری نظامی حفظ و ارتقای سازمانی است که از روی میل و وفاداری مأموریت‌های واگذاری را اجراء نموده و در موارد فقدان دستورات رده بالا، ابتکارات شایسته و متناسب را به‌کار گیرد و با استفاده از اصول و روش‌های درست رهبری، سازمانی با کفایت و منضبط را ایجاد نماید که از روحیه و حمیت قسمتی عالی برخوردار باشد. (دادوند، ۱۴۰۱)

چارچوب نظری تحقیق

(۱) سیر تحول در راهبرد دفاعی امنیتی روسیه

روسیه به لحاظ نظامی و جغرافیای سیاسی قدرتی تأثیرگذار در نظام بین‌الملل است. در بازه زمانی ۱۹۹۱ تا ۲۰۲۱ سه الگوی مختلف، آثار قابل توجهی بر محیط پیرامونی داشته است. راهبرد دفاعی امنیتی روسیه به تدریج از حالت تدافعی در دهه ۱۹۹۰ فاصله گرفته است و پس از طی مراحل از سال ۲۰۱۰ به بعد به سمت تهاجمی شدن پیش رفته است. به عبارتی از الگوی راهبردی انطباقی در دهه ۱۹۹۰ به سمت الگوی اقتضایی در دهه ۲۰۰۰ و سپس الگوی آفندی در دهه ۲۰۱۰ بوده است. (فلاحی، ۱۴۰۱)

نمودار ۱: هزینه‌های نظامی روسیه (منبع: بانک جهانی، ۲۰۲۱)

هزینه نظامی روسیه در سال ۱۹۹۲ حدود ۹۰۴ میلیون روبل بوده است. که طبق آخرین آمار به حدود ۴/۲ تریلیون روبل (۴۲ هزار میلیارد روبل) در سال ۲۰۱۹ رسیده است. بیشترین مقدار مربوط به سال ۲۰۱۵ با ۴/۶۴ تریلیون روبل است. شیب صعودی هزینه‌های نظامی مطابق سه بازه زمانی در نمودار بالا تفکیک شده است.

۲) تنش‌ها و اختلافات روسیه و اوکراین

در مورد ریشه بحران اوکراین سه عامل اساسی بیان شده است که بررسی هر سه عامل می‌تواند شناخت دقیقی را از چرایی ایجاد بحران ایجاد کند:

الف- تهدید امنیت روسیه ناشی از گسترش ناتو و گرایش و درخواست عضویت اوکراین در ناتو؛ مقامات اوکراین به شدت سیاست عضویت در سازمان پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو) را دنبال می‌کنند و روسیه را کشوری متخاصم می‌خوانند و البته وضعیت بحرانی کنونی بوجود آمده در جنگ اخیر نیز بر همین موضوع دلالت دارد (آقاجانپور، ۱۴۰۱). اوکراین به دلیل تناقض‌ها و تضادهای گسترده از جمله تقابل سیاسی روسیه و ایالات متحده، بن‌بست اقتصادی اتحادیه اروپا و مسائل حل نشده دوران اتحاد جماهیر شوروی و حتی ساختارهای ایدئولوژیک قدیمی، به احتمال زیاد همچنان موضوع اصلی درگیری در فضای بعد از شوروی است. چالش‌های امنیتی برای روسیه در رابطه با اوکراین، تأمین امنیت کریمه و مناطق در اختیار، تسهیل ناوبری مطمئن در دریای سیاه و دریای آزوف، حفظ کنترل بر تنگه کرچ و ممانعت از استقرار نیروهای ناتو در اوکراین تعریف می‌شود. (Zwanenberg, 2022)

ب- جنگ برای تسلط بر اوراسیا؛ تمام درگیری‌های بزرگ دوران مدرن، رقابت‌هایی بر سر اوراسیا بوده است، جایی که ائتلاف‌های دوگانه برای تسلط بر این ابرقاره و اقیانوس‌های اطراف آن باهم درگیر شده‌اند. در سال ۱۹۹۱ جنگ سرد با توافقی بین مسکو از یک طرف و قدرت‌های ناتو از طرف دیگر به پایان رسید؛ اما در سال ۱۹۹۷، برژینسکی استدلال کرد که روسیه بدون اوکراین، یک امپراتوری اوراسیایی نیست» و الحاق اوکراین به حوزه نفوذ واشنگتن، ضربه بزرگی به روسیه وارد خواهد کرد و به ایالات متحده کمک می‌کند تا داور اصلی روابط قدرت اوراسیا شود. اوراسیا مدت‌هاست که منطقه شکست راهبردی کلیدی در جهان برای ایالات متحده بوده است، زیرا جایی است که ثروتمندترین و قدرتمندترین کشورها (به‌استثنای ایالات متحده) در آن قرار دارند. از اوایل قرن بیستم، این ابرقاره گسترده شاهد جنگ‌هایی برای برتری ژئوپلیتیکی بوده است. در جنگ

جهانی اول، آلمان به دنبال امپراتوری از کانال انگلیس تا قفقاز بود. در جنگ جهانی دوم، آلمان و ژاپن مناطقی از اوراسیا را فتح کردند و به اعماق قلب آن راندند. در جنگ سرد، اتحاد جماهیر شوروی به عنوان یک ابرقدرت مرکزی، تلاش کرد تا بر یک ائتلاف جهان آزاد در حاشیه اوراسیا غلبه کند. جزئیات تغییر می‌کند، اما درگیری اساسی (بین کسانی که به دنبال حکومت اوراسیا هستند و کسانی که از جمله ابرقدرت‌های ماوراء بحار مخالف آن‌ها هستند) پابرجاست. واشنگتن و متحدانش پس از پیروزی در جنگ سرد، در تمام زیر منطقه‌های کلیدی اوراسیا، اروپا، آسیای شرقی و خاورمیانه برجسته بودند. جنگ روسیه و اوکراین نیز به ظهور بلوک جدید اوراسیا سرعت می‌بخشد. برژینسکی نیز عقیده دارد که بدون اوکراین روسیه دیگر یک امپراطوری اوراسیایی نیست، روسیه بدون اوکراین بازهم سعی خواهد کرد تا برای رسیدن به جایگاه امپراطوری تلاش کند، اما بیشتر یک امپراطوری آسیایی خواهد بود. (Connolly & Richard, 2022)

پ- اهمیت دریای سیاه و دریای آزوف؛ دریای آزوف و منطقه گسترده‌تر دریای سیاه از ماه نوامبر ۲۰۱۸ صحنه شکل‌گیری تنش‌های جدید بین اوکراین و روسیه بوده است (در نوامبر ۲۰۲۱ روسیه سه کشتی اوکراینی را در دریای آزوف توقیف کرد و سرنشینان آن را به گروگان گرفت و این حادثه به تنش‌ها بین دو طرف که از سال ۲۰۱۴ و در پی الحاق کریمه به خاک روسیه آغاز شده را تشدید کرد). این مناقشات به اوکراین در جلب حمایت‌های سیاسی بیشتر غرب در سال ۲۰۲۱ به ویژه در زمینه افزایش فشار تحریم‌ها بر روسیه کمک کرد. بن‌بست ایجاد شده در دریای آزوف همچنین حمایت‌های امنیتی بیشتر کشورهای عضو سازمان پیمان آتلانتیک شمالی از اوکراین را در پی داشت و این مسأله به ویژه از کناره گرفتن کشتی‌های ناتو در بنادر اوکراین در دریای سیاه مشهود بود. این اقدامات ایجاد اختلافات بیشتر و درگیری بین اوکراین و روسیه در دریای آزوف و منطقه دریای سیاه را بیش از پیش افزایش داد و باعث یک درگیری گسترده مرزی در شرق اوکراین منجر شد. در حقیقت، گریگوری کاراسین معاون وزیر امور خارجه روسیه هشدار داده بود که برنامه‌های ایالات متحده برای برگزاری‌های رزمایش‌های نظامی دریایی با اوکراین در دریای سیاه «یک ایده خطرناک» و حاکی از افزایش تنش‌ها در منطقه است (همان، ۱۴۰۱).

مطالعات محیط‌شناسی

(۱) اهداف سیاسی و نظامی امنیتی روسیه در جنگ

الف- مراحل و اهداف عملیاتی جنگ روسیه و اوکراین (مفاهیم اولیه):

(۱) هدف سیاسی راهبردی: اهدافی انتزاعی و عموماً از جنس سیاسی که وقوع جنگ و سیر روند آن معطوف به این هدف است.

(۲) اهداف نظامی راهبردی: اهدافی عموماً ملموس و قابل مشاهده که در سطح راهبردی برای جنگ تبیین شده و دولت‌ها تلاش می‌کنند با استفاده از ابزار نظامی به آن دست یابند.
ب- اهداف روسیه در جنگ:

(۱) هدف ژئوپلیتیکی روسیه در جنگ اوکراین (نگرش الکساندر دوگین):

دوگین دوباره در صفحات ۴۳۸-۴۳۲ کتاب «مبانی ژئوپلیتیک» چاپ ۱۹۹۱ میلادی خود در خصوص اوکراین چنین می‌گوید که لازم است اوکراین به صورت زیر تقسیم شود:
- اوکراین شرقی (از شرق رودخانه دنیپر تا دریای آزوف) و تسلط قومیت روس و ارتدوکس بر آن.

- شبه جزیره کریمه: منطقه‌ای متنوع از نظر نژادی است و برخی گروه‌های مرتبط با دشمنان ژئوپولیتیک روسیه در این ناحیه ساکن هستند، مثل تاتارها، لذا باید ضمن تسلط بر شبه جزیره کریمه آن را تابع روسیه کرد.

- مرکز اوکراین از چیرنیهوف تا اودسا که منطقه‌ای نزدیک‌تر به اوکراین شرقی است، بدون هیچ قید و شرطی باید داخل نظام ژئوپولیتیک روسیه قرار گیرد.

- غرب اوکراین که بیشترین دشمنی علیه روسیه دارد و باید وابستگی‌اش به ناتو افزوده شده و در آنجا تشکیلات دفاعی قاره اوراسیا برپا شود؛ تشکیلاتی که در آن هم‌زمان روسیه به‌عنوان قلب اوراسیا با آلمان به عنوان قلب اروپا (در بلندمدت و به‌منظور تکمیل روند جدایی راهبردی میان اروپا و آمریکا) همکاری کنند. وجود اوکراین مستقل به‌مثابه اعلام جنگ ژئوپولیتیک علیه روسیه است.

- روسیه برای پیشگیری از ضربه ناتو به اقدامات فوری در اوکراین ناچار است.

(۲) هدف سیاسی سطح کلان راهبردی (هدف ژئواستراتژی): کسب تفوق ژئوپلیتیکی بر سرزمین‌های روس تبار شرق اروپا (اوکراین، مولداوی و غیره) و افزایش حوزه نفوذ ژئوپلیتیکی خود در اروپا.

(۳) اهداف اعلامی: پاک‌سازی اوکراین از نئونازی‌ها، جلوگیری از پیوستن اوکراین به ناتو و غیرنظامی‌سازی اوکراین، وادار نمودن اوکراین به پذیرش الحاق کریمه از این کشور به روسیه و

پذیرش استقلال جمهوری‌های خودخوانده لوهانسک و دونتسک توسط اوکراین. (نوروزانی، ۱۴۰۲)

۲) اهداف سیاسی و نظامی امنیتی اوکراین در جنگ

الف- مراحل و اهداف عملیاتی جنگ روسیه و اوکراین (مفاهیم اولیه):

(۱) هدف سیاسی راهبردی: اهدافی انتزاعی و عموماً از جنس سیاسی که وقوع جنگ و سیر روند آن معطوف به این هدف است.

(۲) اهداف نظامی راهبردی: اهدافی عموماً ملموس و قابل مشاهده که در سطح راهبردی برای جنگ تبیین شده و دولت‌ها تلاش می‌کنند با استفاده از ابزار نظامی به آن دست یابند.

ب- اهداف اوکراین در جنگ:

(۱) هدف سیاسی سطح کلان راهبردی (هدف ژئواستراتژیکی): کشور اوکراین به دلایل تاریخی و ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی فاقد توانمندی تعریف هدف ژئواستراتژیکی برای خود در این جنگ است. اما عملاً در بازی ناتو و آمریکا در تقابل با روسیه درگیر شده و اهداف آنان را دنبال می‌کند.

(۲) هدف اعلامی: حفظ استقلال سیاسی در زمینه تصمیم‌گیری در خصوص پیوستن به ناتو و تأمین امنیت ملی با اتکا به اتحادیه اروپا و ناتو. (نوروزانی، ۱۴۰۲)

۳) نوآوری‌های نظامی و غیرنظامی در جنگ اوکراین

فراتر از قابلیت‌های ضربتی (واکنش سریع)، نحوه ادغام بدون سرنشین‌ها (اعم از هواپیماها و قایق‌ها) در سامانه‌های تسلیحاتی گسترده‌تر و به‌منظور ردیابی و نظارت، بسیار مهم است. جنگ اوکراین، محلی برای آزمون فناوری‌های نوظهور می‌باشد و تأثیر فراوانی در توسعه آن‌ها خواهد داشت. فناوری‌ها، محاسبات میدان نبرد را برهم می‌زنند و میدان نبرد نیز متقابلاً با تسریع در افزایش نوآوری، تأثیر فراوانی در توسعه این دست از فناوری‌ها دارد. در جنگ روسیه و اوکراین، اوکراین انواع متفاوتی از نوآوری‌های نظامی و غیرنظامی را به‌کاربرده است. استفاده متنوع و بسیار زیاد اوکراینی‌ها از انواع پهپادها، از جمله پهپادهای ارزان قیمت و در دسترس به‌صورت تجاری، همچنین استفاده فناوری چاپ سه بعدی برای تولید انبوه پهپادها، قابل تأمل است. استفاده از پهپادهای کوچک تجاری و به‌کارگیری انواع مواد منفجره از جمله نارنجک‌های زمان شوری که با استفاده از چاپگر سه بعدی به پهپادها متصل می‌شوند، از جمله نوآوری‌های اوکراینی‌ها است. با وجود این‌که سامانه‌های ضد پهپاد روسی ماهانه ۱۰ هزار پهپاد را سرنگون می‌کنند، ارتش اوکراین

همچنان توانایی کافی برای تولید و به‌کارگیری پهپادها را دارد. قایق‌های بدون سرنشین انتحاری، از دیگر نوآوری‌های اوکراینی‌ها به شمار می‌روند. این قایق‌ها نیز مانند پهپادها با بهره‌مندی از سطوح خودکارسازی بالا و هزینه ساخت پایین، از جمله عواملی به شمار می‌آیند که چشم‌انداز جنگ‌های آینده را تغییر می‌دهند. مثال دیگر از نوآوری‌های اوکراین، استفاده از ظرفیت غیرنظامی برای حمایت‌های فنی و مالی بخش دفاع است. علاوه بر استارت‌آپ‌ها و سازمان‌های غیر دولتی که در کنار مراکز فناوری متعلق به ارتش همکاری می‌کنند، مراکز جمع‌آوری کمک‌های مالی نیز برای حمایت از افزایش خرید و تولید پهپادها، در بخش غیرنظامی، شکل گرفته‌اند. از آنجا که در جنگ کنونی، فرسایش و فرسودگی تبدیل به ملاحظات کلیدی برای هر دو بازیگر شده است، هر طرفی که بتواند نوآوری بیشتری داشته باشد، در نهایت برتری خواهد داشت. علاوه بر آن احتمال این‌که هر دو طرف جنگ در استفاده از سلاح‌های جنگی خودکار و تهدیدات مرگ‌بار تجدیدنظر کنند، وجود دارد. صنایع نظامی در سرتاسر جهان توجه زیادی به این جنگ دارند تا ببینند چه دست‌آموزهایی می‌تواند برای جنگ‌های آینده داشته باشد. نوآورهای اوکراین در زمینه به‌کارگیری فناوری‌های تجاری، از جمله بسترهایی است که باعث می‌شود به جنگ اوکراین به عنوان یک درگیری جهانی توجه شود و دیگر کشورهای جهان به صورت مداوم خود را مورد ارزیابی قرار دهند که اگر چالش مشابهی مواجه شوند، توانایی تولید فناوری‌هایی را که اوکراین در یک محیط بسیار سخت ایجاد کرده است، دارند یا خیر؟ این نوشتار نشان می‌دهد نوآوری‌های دفاعی موفق، متکی به ابتکارات نظامی، همچنین وابسته به پیشرفت‌های فناورانه است و همین موضوع سبب می‌شود تا داشتن نگاهی جدی‌تر و متفاوت‌تر نسبت به فناوری‌های نوظهور و شالوده‌شکن در دستور کار سازمان‌های صنعتی در سرتاسر دنیا قرار گیرد. روندهای نگران‌کننده دیگری، به غیر از بدون سرنشین‌ها، در کانون توجه فرماندهان ارشد نظامی و مبادی تصمیم‌ساز قرار گرفته که پیامدهای ناخواسته و ناشناخته‌ای می‌توانند داشته باشند. استفاده فزاینده از هوش مصنوعی در سامانه‌های بدون سرنشین (هوایی، دریایی و زمینی) و استقرار ابزارهای هوش مصنوعی از این جمله است. کارشناسان هوش مصنوعی و تحلیل‌گران نظامی معتقدند، با طولانی شدن جنگ روسیه و اوکراین و کاربرد بسیار زیاد انواع پهپادهای تجاری و غیر تجاری در صحنه نبرد، احتمال ساخت و به‌کارگیری پهپادهایی که می‌توانند بدون کمک انسان (و تنها با استفاده از هوش مصنوعی) اهداف را شناسایی، هدف‌گیری و به آن‌ها حمله کنند، بیشتر می‌شود. اوکراین در حال

حاضر پهپادهای تهاجمی نیمه خودمختار و سلاح‌های ضد پهپاد مجهز به هوش مصنوعی دارد. باتوجه به نظر کارشناسان، فقط مسأله زمان، تعیین کننده است که کدام یک از دو کشور روسیه یا اوکراین یا شاید هر دو کشور، این نوع تسلیحات خودمختار را مستقر خواهند کرد. با افزایش زمان و افزایش تلفات در جنگ، فشار برای دستیابی به مزیت‌های تعیین کننده در میدان نبرد با سلاح‌های کاملاً خودمختار افزایش می‌یابد و ظهور ربات‌هایی که می‌توانند اهداف خود را به تنهایی انتخاب، شکار و حمله کنند، بدون نیاز به نظارت انسانی در صحنه نبرد، دور از انتظار نخواهد بود. استفاده از ابزار جنگی بدون دخالت انسان، صحنه جدیدی از نبرد را تصور خواهد کرد که لزوم نگاهی تیزبینانه‌تر به فهرست فناوری‌های شالوده‌شکن و نحوه ترکیب و به‌کارگیری آن‌ها را توسط بخش نظامی کشورمان دو صد چندان می‌نماید. دیر یا زود، در یک کارزار نظامی، کشوری بازی‌گردان صحنه نبرد خواهد بود که با پیشرفته‌ترین فناوری‌ها وارد عرصه شده باشد. (Dresp, 2023)

۴) پیامدهای جهانی جنگ روسیه علیه اوکراین در سطح بین‌المللی

- پیامدها و تبعات بحران اوکراین حتی در صورت فروکش کردن جنگ نظامی تا حداقل ۱۰ سال آینده ادامه خواهد داشت.
- زیر سؤال رفتن مشروعیت و توانمندی ناتو به عنوان یک چتر امنیتی برای اروپا و خواص بازدارندگی آن برای حمایت از کشورها (تغییر در استراتژی بازدارندگی ناتو).
- جنگ اوکراین بر تشدید شکاف‌های نظم بین‌الملل، جایگاه جدید اروپا در معادلات جهانی، افزایش تمایل کشورها برای استقلال بیشتر و غیره تأثیر خواهد گذاشت.
- استفاده مقامات روسیه از ادبیات تهدید هسته‌ای علیه دشمنان و صدور دستور اعلام آمادگی نیروهای هسته‌ای، مسئله تشدید «شیخ هسته‌ای» و رقابت برای کسب قدرت هسته‌ای را در دورنمای تحولات جهانی آینده افزایش خواهد داد.
- تضعیف معاهدات کنترل تسلیحات و مذاکرات خلع سلاح.
- حمله روسیه به اوکراین، کشورهای اروپایی و ناتو را به افزایش بودجه دفاعی ترغیب کرده است.
- ساختار دفاعی کشورهای غربی به‌خصوص کشورهای حوزه شرق اروپا تقویت خواهد شد و بحث تشکیل ارتش اتحادیه اروپا در آینده به شکل جدی در دستور کار این اتحادیه قرار خواهد گرفت.
- تثبیت بیشتر جنگ‌های نیابتی.

- تسری رقابت‌های تسلیحاتی به حوزه‌های نوظهور همچون سلاح‌های هوشمند.
- ایجاد رقابت بین قدرت‌های متوسط در زمینه تسلیحات در بهره‌گیری از ظرفیت قدرت‌های بزرگ.
- کاربرد و تأثیر تحریم‌ها به‌عنوان یکی از ابزار تهدید ارزش خود را به مقدار زیاد از دست داده است.
- افزایش بهای انرژی، مواد غذایی و هزینه‌های زندگی به ویژه کشورهای غربی (دادوند و شکوهی، ۱۴۰۲).

۵) پیامدهای جهانی جنگ روسیه علیه اوکراین در سطح منطقه‌ای

- احتمال بروز جنگ مجدد در منطقه قره باغ به علت فرصت‌طلبی الهام علی‌اف از شرایط موجود و تحریک ترکیه.
- بهره‌برداری ترکیه برای تقویت دیپلماسی تسلیحاتی خود و فروش تسلیحات به ویژه پهپاد و غیره به کشورهای شرق اروپا.
- بهره‌برداری و فرصت‌طلبی رژیم صهیونیستی برای تحقق دستاوردهای زیر:
 - فروش تسلیحات نظامی به اوکراین و اعزام مستشاران مربوطه.
 - لابی‌گری و پشتیبانی از زلنسکی که فردی یهودی است.
 - نقش‌آفرینی در جهت جذب کمک‌های بشردوستانه به اوکراین.
 - جذب مهاجرین یهودی اوکراین و انتقال آن‌ها به سرزمین‌های اشغالی.
 - بهره‌برداری از بحران انرژی به‌منظور تثبیت جایگاه ژئوپلیتیکی خود برای اروپا.
 - لابی‌گری با جریان داخل آمریکا و فشار به دولت بایدن در مذاکرات هسته‌ای.
 - بهره‌برداری در جهت پیشبرد روند عادی‌سازی در منطقه (خنده‌رو، ۱۴۰۲).

۶) موضوعات مهم راهبردی جنگ روسیه و اوکراین در حوزه نظامی^۱

- احتمال پیروزی اوکراین در جنگ با وجود پشتیبانی‌های غرب هر روز کمتر از قبل برآورد می‌شود و ارتش اوکراین در حال از دست دادن بخش‌هایی از سرزمین، نفرات و تجهیزات می‌باشد.

^۱ نوشتار حاضر از مجله «روسیه و جهان مدرن» استخراج شده است (۲۰۲۲). این نشریه مقالات علمی- پژوهشی در سطح راهبردی که حوزه‌های سیاسی، نظامی، اجتماعی، اقتصادی، تاریخی و چالش‌های روسیه و همچنین مقالاتی که به تجزیه و تحلیل نقش و جایگاه روسیه در سامانه مدرن روابط بین‌الملل می‌پردازند، منتشر می‌کند. مجله از سال ۱۹۹۳ میلادی به‌طور مشترک توسط دو نهاد فرهنگستان علوم فدراسیون روسیه: مؤسسه اطلاعات علمی علوم اجتماعی (ИНИОН РАН) و مؤسسه اقتصاد (ИЭ РАН) پایه- گذاری شد. نشریه علمی شرح داده شده، در قالب فصلنامه به چاپ می‌رسد (چهار شماره در سال).

- در بحران اوکراین روس‌ها به خوبی درک کردند که راهبرد طولانی مدت آمریکا تحمیل هزینه‌های فرسایش دهنده به روسیه است و آمریکا تصمیمی جهت پیروزی قاطع اوکراین بر روسیه ندارد و نوع کمک‌هایی که به این کشور می‌کند مبین این امر می‌باشد.
- شرایط داخلی در اوکراین به نسبت روسیه بدتر خواهد شد و آمریکا و غرب روی محیط داخلی روسیه با جنگ شناختی و فشار تحریم‌ها بیش از گذشته متمرکز خواهند شد و روند ایجاد مسائل داخلی و حتی ناامنی در روسیه در برآوردها دیده می‌شود.
- اعمال فشار غرب علیه ایران برای جلوگیری از نقش فعال ایران در کنار روسیه ادامه خواهد یافت. غرب اعتقاد دارد این جنگ و قابلیت تجهیزات ایران (پهپادها) وزن راهبردی ایران را افزایش داده، ایران در طرف روسیه قرار گرفته و در آینده اروپا و ناتو را تهدید می‌کند. اتهامات به ایران افزایش خواهد یافت و احتمال محکومیت ایران در مجامع بین‌المللی بیشتر خواهد شد.
- حمایت اروپا و ناتو از اوکراین تا جایی است که مستقیماً درگیر نبرد با روسیه نشوند. در مورد واگذاری سلاح‌های دوربرد احتیاط می‌کنند.
- با وجود این‌که جنگ اوکراین وارد سال سوم شده است همچنان این منازعه برای تمام جهان از اهمیت بالایی برخوردار بوده و تقریباً بر این عقیده استوار هستند که از این جنگ تأثیر خواهند پذیرفت و کنار نخواهند ماند.
- در محیط داخلی آمریکا، صنایع نظامی این کشور انگیزه بالایی در این جنگ پیدا کرده و تولید و فروش تسلیحات نظامی شامل زمینی، دریایی، هوایی، پدافندی، ارتباطی و غیره فعالیت کارخانجات را چند نوبت نموده و به سرعت وارد عقد قرارداد با کشورهای اروپایی و اوکراین شده‌اند.
- حجم و تعداد نظامیان روسیه در جنگ با اوکراین به نفع روسیه است.
- استفاده بی‌رویه تسلیحات و مهمات در اوکراین و نیاز این کشور به کمک‌های تسلیحاتی روز افزون غربی‌ها، بعضی از کشورهای اروپایی و ناتو نگران ذخائر مهماتی خود بوده، لذا محقق شدن وعده‌های این کشورها به اوکراین در هاله‌ای از ابهام قرار گرفته است.
- تحلیل‌گران نظامی معتقدند اگرچه ارتش اوکراین هنوز می‌تواند تا مدتی مقابل روسیه ایستادگی کند اما این شرایط هر روز بیشتر و بیشتر به زیان اوکراین تغییر می‌کند. براساس نظریات جنگی چینی، بعد از نابودی ۶۰ تا ۷۰ درصد نیروهای یک طرف حتماً شکست و تسلیم خواهد بود.

- به نظر می‌رسد سلاح‌های بدون سرنشین به‌ویژه سلاح‌های بدون سرنشین سرگردان، به علت عدم به‌کارگیری در جنگ‌های پیشین تأثیر تعیین‌کننده در جنگ روسیه و اوکراین ایفا کرده‌اند.
- باتوجه به آرامش نسبی در مناطق جنگی روسیه و اوکراین و عدم توانایی طرفین در طرح‌ریزی و شروع یک عملیات تعیین‌کننده به نظر می‌رسد طرفین جنگ به دنبال گزینه‌های دیگری در خاتمه دادن به این درگیری هستند.

پ- چارچوب مفهومی تحقیق:

حال با نگرش به موارد یاد شده، ادبیات و مبانی نظری مطروحه و مطالعات محیط‌شناسی و نظرات خبرگان، درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین با تمرکز بر راهبرد نظامی-امنیتی طرفین در جنگ اخیر در سه بُعد: «نظامی (شامل: مؤلفه‌های فرماندهی و رهبری نظامی، ساختار، سازمان‌دهی و آموزش)، تسلیحات و تجهیزات نظامی (شامل: زمینی، دریایی، هوایی، موشکی و سایبری) و امنیتی (شامل: داخلی و خارجی)، به شرح زیر است:

شکل ۲: چارچوب مفهومی تحقیق

روش شناسی تحقیق

نوع تحقیق کاربردی و روش انجام تحقیق توصیفی- تحلیلی با رویکرد کمی و کیفی (آمیخته) است. روش های گردآوری داده ها کتابخانه ای و میدانی (ابزارهای مصاحبه و پرسشنامه) بوده است. قلمرو زمانی اجرایی این تحقیق از فروردین ۱۴۰۰ حداکثر به مدت یک سال پیش بینی شده است. همچنین قلمرو زمانی گردآوری داده های این تحقیق، تنش ها و درگیری های روسیه و اوکراین از ابتدا تا سال ۲۰۲۳ است. که توسط پژوهشگران به سه دوره تقسیم شده است: دوره اول: از دوران اتحاد جماهیر شوروی سابق تا زمان فروپاشی در سال میلادی؛ دوره دوم: از سال ۱۹۹۱ میلادی تا آغاز جنگ روسیه و اوکراین در ۲۴ فوریه سال ۲۰۲۲ میلادی؛ دوره سوم: از آغاز جنگ روسیه و اوکراین در ۲۴ فوریه ۲۰۲۲ میلادی تا پایان سال ۲۰۲۳ میلادی. قلمرو مکانی این تحقیق، جغرافیای روسیه و اوکراین و مناطق ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژی پیرامونی اثرگذار بر آن است. قلمرو موضوعی این تحقیق مشتمل بر بررسی و تبیین درس آموخته های جنگ روسیه و اوکراین از

ابتدا تا سال ۲۰۲۳ در سطح راهبردی است. همچنین حوزه تحقیق مرتبط با علوم دفاعی راهبردی است. جامعه آماری پژوهش به صورت هدفمند همگون و ناهمگون بوده و برابر شرایط و ویژگی‌های جامعه آماری و به واسطه‌ی تخصصی بودن و جنبه‌های راهبردی پژوهش برابر با ۶۵ تن می‌باشد و با توجه به این که حجم جامعه آماری کمتر از ۱۰۰ تن برآورد گردیده است، لذا حجم نمونه آماری تحقیق حاضر ۶۵ تن به روش نمونه‌گیری تمام‌شمار به شرح جدول زیر تعیین می‌گردد. همچنین جامعه‌ی آماری با ویژگی‌های زیر تعیین می‌شود:

(۱) دارای سابقه در مشاغل راهبردی و یا در جایگاه شغلی ۱۹ به بالا (در سطوح لشکری و کشوری).

(۲) دارای مدرک تحصیلی دکتری مرتبط با حوزه جنگ و دفاع.

(۳) انجام کار مطالعاتی در حوزه تجزیه و تحلیل جنگ.

جدول ۱: جامعه آماری تحقیق

ردیف	سمت	تعداد
۱	استادان دانشگاه با مدرک تحصیلی مرتبط با علوم دفاعی راهبردی	۲۰
۲	فرماندهان و معاونین با جایگاه ۱۹ و به بالا	۲۵
۳	معاونت‌های عملیات، اطلاعات و فاوا ستاد کل و سازمان‌های نظامی	۲۰
جمع کلی		۶۵

جامعه آماری خبرگی این تحقیق شامل صاحب‌نظران خبره و متخصص بوده که دارای ویژگی‌های زیر باشند، و جهت انجام مصاحبه و روایی و پایایی پرسشنامه‌های محقق ساخته انتخاب می‌شوند:

(۱) دانش و فهم راهبردی را داشته باشند.

(۲) در حوزه تحقیق، دارای فعالیت پژوهشی باشند.

(۳) با مسائل جنگ آشنایی کافی داشته باشند.

(۴) نسبت به محیط ژئوپلیتیک منطقه منازعه آشنایی داشته باشند.

برای تعیین روایی محتوایی از ضریب لاوشه استفاده شده است.

$$C.V.R = \frac{NE - \frac{N}{2}}{\frac{N}{2}}$$

C.V.R: ضریب لاوشه

Ne: تعداد متخصصینی که گزینه مهم و مرتبط را برای سؤال انتخاب کرده اند.

N: تعداد کل متخصص

با توجه به این که تعداد خبرگان و نظردهندگان برای این ارزیابی ۶۵ نفر بودند برای روایی بالا مقدار قابل قبول ضریب بالاتر از ۰/۷ مدنظر قرار گرفت در کل برابر محاسبات انجام شده تمام گویه‌های پرسشنامه تأیید گردیدند پس از تأیید عوامل، پرسشنامه بین جامعه آماری ۶۵ نفر (با مدنظر قرار دادن ویژگی‌های جامعه آماری) توزیع گردید. برای پایایی پرسشنامه نیز از آلفای کرونباخ استفاده شده است. ضریب آلفای کرونباخ یک نوع ضریب پایایی است که نشان می‌دهد چگونه اجزای یک مجموعه به نحو مناسب به یکدیگر همبسته شده‌اند. هر چه آلفای کرونباخ به یک نزدیک باشد پایایی بیشتر است. (خلیلی شورینی، ۱۳۹۱: ۲۲۱) در این فرمول:

$$r_a = \frac{k}{k-1} \left[1 - \frac{\sum s^2 k}{\sum s_t^2} \right]$$

Reliability Statistics	
Cronbach's Alpha	N of Items
0.886	26

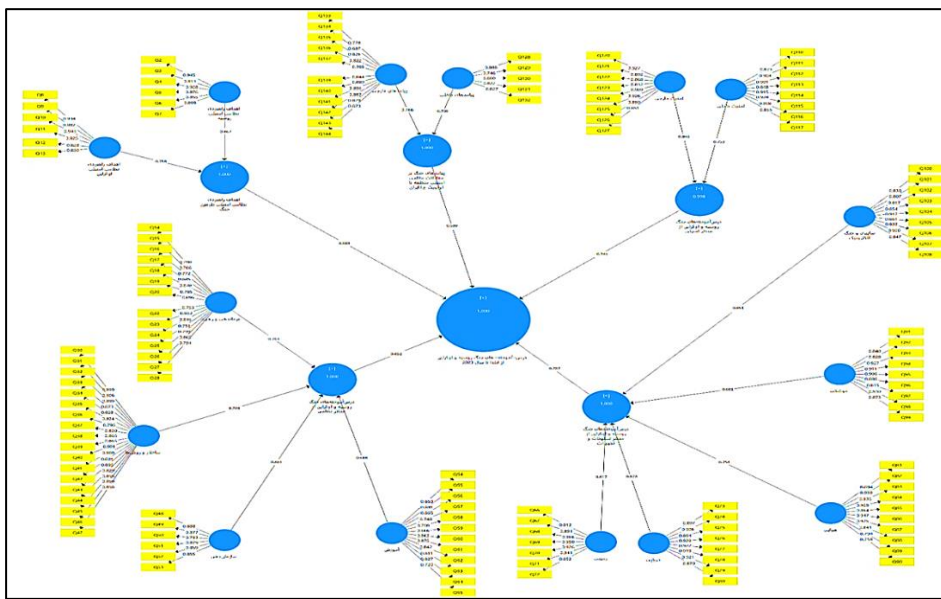
با توجه به اینکه مقدار ضریب آلفا کرونباخ به دست آمده بیشتر از ۰/۷۵ است لذا گویه‌های پرسشنامه مورد استفاده از قابلیت اطمینان لازم برای ادامه تحقیق برخوردار بوده است. در تحلیل داده‌ها از روش آمارهای توصیفی و استنباطی و نرم‌افزار SPSS استفاده شده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

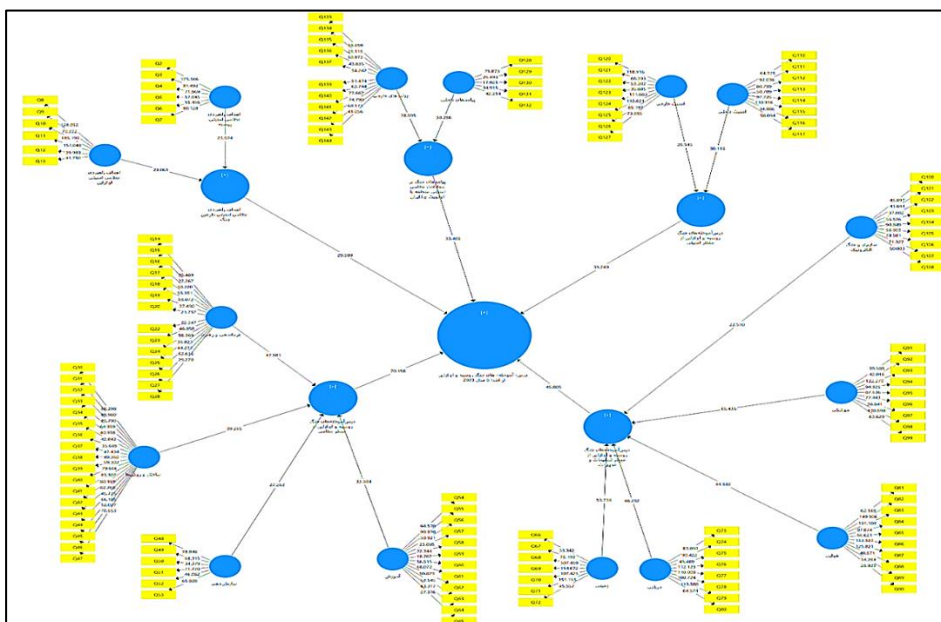
براساس آزمون همگن بودن سؤالات پرسشنامه، آزمون‌های پایایی مدل (شامل: آزمون آلفای کرونباخ، آزمون پایایی ترکیبی و آزمون پایایی اشتراکی)، آزمون روایی مدل، آزمون ضریب مسیر و آزمون برازش مدل، انجام شده؛ ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از ابتدا تا پایان سال ۲۰۲۳ تأیید گردیدند. براساس سه آزمون آزمون آلفای کرونباخ، آزمون پایایی ترکیبی و آزمون پایایی اشتراکی، پایایی مدل تأیید گردید. بنابراین می‌توان روایی مدل را بررسی کرد. آزمون روایی نشان داد که مدل تحقیق دارای روایی است و می‌توان به عنوان آخرین آزمون، مدل بیرونی کیفیت این مدل را بررسی کرد. در معادلات ساختاری یکی از شاخص‌های برازش مدل اس.آر.ام آر ۱ می‌باشد که ارزش آن معمولاً بین ۰ تا ۱ گزارش می‌شود و هر چقدر عدد به دست آمده کوچک‌تر و نزدیک صفر باشد نشان‌دهنده برازش بهتر مدل می‌باشد.

¹ SRMR

که در اینجا برابر جدول پایین مقدار این آزمون ۰.۴۱ به دست آمده؛ که نشان‌دهنده برازش مناسب این مدل می‌باشد، یعنی این مدل با مدل موردنظر در جامعه مطابقت دارد.

نمودار ۲: مدل اندازه‌گیری انعکاسی اصلاح شده در حالت تخمین ضرایب

نمودار ۳: مدل اندازه‌گیری انعکاسی اصلاح شده در حالت معناداری ضرایب

جدول ۲: شاخص‌ها و رابطه بین متغیرهای مکنون

رابطه بین متغیر مکنون و آشکار	شاخص‌ها	متغیرهای مکنون	ضریب مسیر	رابطه بین متغیرهای مکنون	T.val ue	P Values
قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها ۰.۶۵۵	اهداف راهبردی نظامی امنیتی روسیه - اهداف راهبردی نظامی امنیتی طرفین جنگ	0.867	قوی	24/252	0/000
قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها ۰.۶۵۵	اهداف راهبردی نظامی امنیتی اوکراین - اهداف راهبردی نظامی امنیتی طرفین جنگ	0.758	قوی	23/942	0/000
قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها ۰.۶۵۵	فرماندهی و رهبری - درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر نظامی	0.753	قوی	44/119	0/000
قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها ۰.۶۵۵	ساختار و روش‌ها - درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر نظامی	0.729	قوی	39/093	0/000
قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها ۰.۶۵۵	سازماندهی - درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر نظامی	0.651	قوی	27/014	0/000
قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها ۰.۶۵۵	آموزش - درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر نظامی	0.688	قوی	35/944	0/000
قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها ۰.۶۵۵	زمینی - درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر تسلیحات و تجهیزات	0.617	قوی	51/644	0/000
قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها ۰.۶۵۵	دریایی - درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر تسلیحات و تجهیزات	0.673	قوی	43/762	0/000
قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها ۰.۶۵۵	هوایی - درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر تسلیحات و تجهیزات	0.754	قوی	44/461	0/000
قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها ۰.۶۵۵	موشکی - درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر تسلیحات و تجهیزات	0.601	قوی	66/497	0/000
قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها ۰.۶۵۵	سایبری و جنگ الکترونیک - درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر تسلیحات و تجهیزات	0.851	قوی	21/540	0/000
قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها ۰.۶۵۵	امنیت داخلی - درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر امنیتی	0.753	قوی	30/816	0/000
قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها ۰.۶۵۵	امنیت خارجی - درس‌آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر امنیتی	0.841	قوی	26/356	0/000
قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها ۰.۶۵۵	پیامدهای داخلی - پیامدهای جنگ بر معادلات نظامی امنیتی منطقه با اولویت ج.ا.ایران	0.709	قوی	31/053	0/000
قوی	بار عاملی تمامی شاخص‌ها ۰.۶۵۵	پیامدهای خارجی - پیامدهای جنگ بر معادلات نظامی امنیتی منطقه با اولویت ج.ا.ایران	0.766	قوی	81/282	0/000

نتیجه‌گیری و پیشنهادها:

الف - نتیجه‌گیری

بر مبنای بررسی از اسناد و مدارک، مقالات و کتب تخصصی و مصاحبه با صاحب‌نظران و تشکیل جلسات خبرگی و استفاده از نظر خبرگان و همچنین تحلیل آماری با کمک نرم‌افزار اسمارت پی‌ال‌اس نتایج زیر حاصل گردید: ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های درس آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از ابتدا تا پایان سال ۲۰۲۳ به شرح زیر تأیید گردیدند که شامل ۵ بعد، ۱۵ مؤلفه و ۱۳۷ شاخص به شرح زیر می‌باشند.

جدول ۳: درس آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از ابتدا تا پایان سال ۲۰۲۳

ابعاد	مؤلفه‌ها	شاخص‌ها
اهداف راهبردی نظامی امنیتی	اهداف راهبردی نظامی امنیتی روسیه	جلوگیری از عضویت اوکراین در پیمان ناتو؛ گسترش موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی خود در منطقه؛ بازپایان جایگاه روسیه در جهان؛ تسلط بر دریای آزوف و دریای سیاه؛ تغییر ساختار بین الملل و ایجاد نظم جدید جهانی؛ ایجاد بازدارندگی در مقابل ایالات متحده آمریکا و ناتو.
	اهداف راهبردی نظامی امنیتی اوکراین	عضویت در اتحادیه اروپا؛ ارتقا جایگاه اوکراین در اروپا؛ عضویت در پیمان ناتو؛ تسلط کامل بر شبه جزیره کریمه و شرق اوکراین؛ تضعیف روسیه و به چالش کشیدن قدرت این کشور در نظام بین‌الملل؛ ایجاد بازدارندگی از طریق عضویت در پیمان ناتو.
درس آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر نظامی	فرماندهی و رهبری	فرماندهی و رهبری منسجم و مداوم متناسب با شرایط صحنه جنگ؛ اتخاذ سیاست ایجاد ابهام استراتژیک در طرف مقابل؛ تمرکز مداوم بر روش‌های غیرنظامی قبل از درگیری نظامی و حین وقوع آن؛ افزایش و به‌کارگیری قدرت نظامی در عرصه دریایی؛ برآورد اطلاعاتی راهبردی دقیق و همه‌جانبه؛ استراتژی دفاع فعال (مؤثر) در مواجهه با تهدیدات نظامی امنیتی؛ استراتژی اقدام محدود (کارزار عملیاتی خارج از منطقه)؛ طرح‌ریزی و اجرای مأموریت‌ها متناسب با توانمندی‌ها و آسیب‌پذیری‌های دشمن و خود؛ لزوم فرماندهی و کنترل در هدایت و اجرای عملیات؛ نزدیکی و انطباق سطوح راهبردی، عملیاتی و راه‌کنشی؛ اهمیت حضور فرماندهان در صحنه نبرد و هدایت مستقیم عملیات؛ اهمیت اطلاعات راهبردی و اشرافیت اطلاعاتی در صحنه جنگ؛ شناخت و درک درست رهبران و فرماندهان از صحنه جنگ؛ شناخت نقاط قوت و ضعف خودی و دشمن.
	ساختار و روش‌ها	هم‌افزایی و هم‌پوشانی نیروها در صحنه جنگ؛ اهمیت جنگ‌های غیرخطی و از طرفی هم‌پوشانی نیروها؛ دفاع همه‌جانبه و مردم‌پایه؛ تطبیق فناوری‌ها با دگرترین نظامی؛ به‌کارگیری تجهیزات هوشمند و شبکه‌محور؛ اجرای عملیات روانی قبل و حین جنگ؛ هم‌زمان عملیات هوایی، موشکی و پهپادی؛ توجه به استراتژی نیروهای نامتوازن؛ اجرای عملیات فریب در صحنه جنگ؛ توجه به اصل پراکندگی و اختفا در صحنه جنگ؛ آمادگی برای جنگ‌های طولانی مدت و توجه به یک جبهه داخلی باثبات و با پشتیبانی مداوم؛ توان بازآمد تسلیحات و تجهیزات در صحنه جنگ؛ به‌کارگیری هوش مصنوعی و کوانتوم در صحنه جنگ؛ اجرای عملیات روانی بر نیروهای مسلح و مردم طرف مقابل؛ منعطف نمودن ساختارها و جایگاه‌سازی؛ به‌کارگیری نیروهای نامنظم در کنار نیروهای منظم؛ اهمیت انواع سلاح‌های هوشمند، ربات‌های رزمی، هوش مصنوعی، اینترنت اشیا و کوانتوم در جنگ؛ پرهیز از تراکم و ورود ادوات به‌ویژه رزمی در مناطق شهری.
	سازماندهی	به‌کارگیری یگان‌های چابک، متحرک و خود سازمانده؛ پشتیبانی مناسب آمادی و پشتیبانی از نیروهای مسلح؛ بهره‌برداری از سامانه‌های ارتباطی امن و تحت شبکه در اجرای عملیات مشترک؛ در اختیار داشتن تجهیزات کیفی و اثرگذار در صحنه جنگ؛ ایجاد انگیزه و تاب‌آوری در نیروهای مسلح؛ ترکیب قابلیت‌ها و توانمندی‌های مدرن و سنتی در صحنه جنگ.
	آموزش	به‌روزرسانی دگرترین نظامی، آیین‌نامه‌ها و متون آموزشی؛ متناسب سازی آموزش‌ها با نوع تهدیدات و جنگ‌های آینده؛ توجه ویژه به آموزش در تمامی سطوح در زمان صلح و جنگ (آموزش‌های عملی و میدانی)؛ تطبیق و ایجاد فهم مشترک ساختارهای کشوری و لشکری قبل از جنگ و پیاده‌سازی الزامات آن؛ شناخت دشمن در تمامی ابعاد (ساختار، روش‌ها، تسلیحات و تجهیزات، نحوه رزم، قوت‌ها، ضعف‌ها، ارزش‌ها و ...)؛ آموزش به‌دست گرفتن ابتکار عمل در صحنه جنگ؛ آموزش به‌کارگیری و اجرای اصول بداند، غیرعامل در تمام رده‌های فرماندهی؛ آموزش اصول و مبانی اعتقادی و ارزش‌های دینی و روحیه شهادت‌طلبی؛ ارتقاء مهارت کارکنان نیروهای مسلح متناسب با سته تخصصی و تجهیزات واکنش‌گرایی؛ برگزاری دوره‌های توانمندسازی نیروهای مسلح متناسب با نیازسنجی‌های انجام شده در رزمایش‌ها و جنگ‌های اخیر و جنگ‌های آینده؛ توجه به مراکز آموزشی در تمام سطوح به‌ویژه قشر درجه‌داری؛ ارتقاء دانش نظامی و اطلاعاتی شهروندان.

ادامه جدول ۳: درس آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از ابتدا تا پایان سال ۲۰۲۳

ابعاد	مؤلفه‌ها	شاخص‌ها
درس آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر تسلیحات و تجهیزات	زمینی	به کارگیری جنگ‌افزارها و مهمات هوشمند و نقطه‌زن با قابلیت دورایستایی؛ تولید و به کارگیری تجهیزات رزمی کوچک، قابل حمل و ارزان قیمت؛ تولید و به کارگیری سلاح‌های دوش‌پرتاب (ضدزره و ضدهوایی)؛ شبکه‌محور نمودن تسلیحات از جمله توپخانه و پهپاد در رزم با سامانه‌های ناوبری بومی؛ به کارگیری توپخانه در پشتیبانی از نیروهای مانور؛ تولید و به کارگیری سلاح‌های متعارف زمینی در صحنه جنگ؛ تحرک و جابجایی سریع نیروها و تجهیزات در صحنه جنگ.
	دریایی	توان دفاع ساحلی؛ تولید و به کارگیری قایق‌های بدون سرنشین (شبه‌په‌پاد) رزمی و شناسایی؛ تولید و به کارگیری ناوهای جنگی و به‌ویژه ناوهای پهپاد؛ تولید و ارتقاء سامانه‌های ناوبری دریایی روزآمد؛ شناخت دقیق تسلیحات و تجهیزات ضد ناوگان دریایی دشمن؛ به کارگیری موشک‌های کروز دریایی هوشمند، نقطه‌زن و دورزن؛ تولید و به کارگیری مهمات و جنگ‌افزارهای هوشمند دریایی؛ توسعه و تقویت توان مین‌ریزی دریایی.
	هوایی	به کارگیری جنگنده‌ها و بالگردها با توان دورایستایی؛ تولید و به کارگیری سامانه‌های پدافند هوایی با قابلیت تلفیق در سامانه فرماندهی و کنترل؛ تولید و به کارگیری پهپادهای شناسایی، رزمی و انتحاری؛ به کارگیری ریزپرنده‌های شناسایی و رزمی؛ تولید و به کارگیری پهپادهای خودمختار؛ به‌رمزبرداری از فضا و ماهواره‌های بومی؛ اهمیت هواپیماهای ترابری و بالگردهای ترابری؛ اهمیت هواپیماهای رادار پرنده با سرنشین و بدون سرنشین؛ تولید و به کارگیری موشک‌های هوا به زمین هوا به زمین، نقطه‌زن با قدرت بالا؛ تولید و به کارگیری سامانه‌های هوایی تجسس و شناسایی.
	موشکی	تولید و به کارگیری موشک‌های هوشمند، دوربرد و نقطه‌زن؛ ارتقاء توان موشک‌ها در مقابل جنگ الکترونیک دشمن؛ تولید و به کارگیری موشک‌های کروز؛ تولید و به کارگیری موشک‌های هایپرسونیک در صحنه نبرد؛ تولید و به کارگیری موشک‌های ضد رادار؛ وابستگی حداقلی موشک‌ها به ناوبری ماهواره‌ای؛ شبکه‌محور نمودن موشک‌ها و پهپادها؛ تولید و به کارگیری سامانه‌های موشکی ضدپهپاد؛ تقویت و ارتقاء سامانه‌های موشکی زمین به هوا (پدافندی).
درس آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین از منظر امنیتی	سایبری و جنگ الکترونیک	ایجاد ساختارهای سایبری و جنگ الکترونیک و تقویت منابع انسانی متخصص و کارآمد در این حوزه؛ توجه ویژه به توسعه آموزش‌های جنگ الکترونیک در تمام سطوح؛ تولید و به کارگیری تجهیزات جنگ الکترونیک متناسب با توانمندی‌ها و قابلیت‌های فناوری؛ دشمن؛ ایجاد زیرساخت و تجهیزات بومی به‌رمزبرداری از رسانه و فضای سایبر در جنگ با اثرگذاری بالا؛ تقویت و ارتقاء سامانه‌های جمع‌آوری اطلاعات و سیگنالی؛ تقویت و ارتقاء سامانه‌های تجسس و شناسایی؛ به کارگیری جنگ الکترومغناطیسی؛ نبرد سایبری و امنیت سایبری؛ ایجاد پایانه‌های ارتباطات استراتژیک.
	امنیت داخلی	نظارت دقیق و هوشمندانه بر فضای مجازی و رسانه‌ای کشور در قیل و حین جنگ؛ شبکه‌بوند سامانه‌های امنیتی و اطلاعاتی؛ مطابقت قوانین و موضوعات ملی در شرایط صلح و جنگ؛ آموزش و به کارگیری شهروندان در برقراری امنیت داخلی؛ ایجاد امنیت داخلی مردم‌پایه؛ توسعه و پدافند داخلی و توزیع متوازن منابع در سطح کشور؛ توجه ویژه به مناطق کمتر برخوردار؛ علم غفلت از جنگ رسانه‌ای دشمنان.
	امنیت خارجی	اشرافیت اطلاعاتی نسبت به محیط منطقه‌ای و بین‌المللی؛ هماهنگی دستگاه‌های اطلاعاتی و تعامل با کشورهای هم‌سو؛ حضور و عضویت فعال در پیمان‌ها و اتحادیه‌های منطقه‌ای (دفاعی- امنیتی) با حفظ اصول بنیادین؛ ایجاد محیط امنیتی کم‌خطر در خارج از کشور؛ به‌رمز از اظهارنظرهای غیرکارشناسی در سیاست خارجی؛ اعطاف پذیری سیاسی در میدان جنگ؛ اتخاذ مواضع سیاست خارجی درست در راستای کاهش تنش‌ها و تهدیدات خارجی؛ داشتن واکنش مناسب با تهدیدات امنیتی خارجی.
	پایه‌های داخلی	شکل‌گیری و تقویت کریدور شمال- جنوب؛ کاهش اعتماد و گرایش به غرب و آمریکا در داخل کشور؛ اثرات بر روی منافع اقتصادی ایران؛ ارتقاء موقعیت راهبردی ایران در سطح منطقه؛ نیاز به به‌روزرسانی صنایع دفاعی با توجه به جنگ اخیر.
پایه‌های جنگ بر مداخلات نظامی امنیتی منطقه با اولویت ج.ا.ایران	پایه‌های خارجی	کاهش فضای امنیتی و تهدید خارجی بر ایران؛ نزدیکی ایران و روسیه به یکدیگر؛ اثرگذاری بر روابط روسیه با چین، کشورهای عربی و اسرائیل؛ اثرات راهبردی در حوزه دیپلماسی دفاعی در سطح منطقه؛ تغییر در اتصالات منطقه‌ای و اهمیت منطقه‌گرایی؛ افزایش احتمال بروز جنگ در منطقه قفقاز؛ افزایش تمایل کشورهای برای استقلال بیشتر و به‌رمز از وابستگی به آمریکا و غرب (از جمله صنایع نظامی)؛ تثبیت جنگ‌های نیایش؛ تسری رقابت‌های تسلیحاتی به حوزه‌های ظهور؛ ایجاد رقابت بین قدرت‌های متوسط در زمینه تسلیحات و بهره‌گیری از ظرفیت قدرت‌های بزرگ؛ به‌رمزبرداری ک کشورهای منطقه غرب آسیا برای تقویت دیپلما سی تسلیحاتی و فروش تسلیحات به کشورهای منطقه.

پیشنهاده‌ها

بر اساس نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق، پیشنهاد می‌گردد:

- وزارت دفاع و پشتیبانی ن.م.ج.ا.ایران تدابیر و اقدامات لازم را متناسب با درس آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین در ابعاد صنایع دفاعی در حوزه تسلیحات و تجهیزات (شامل: جنگ‌افزارها و مهمات هوشمند و نقطه‌زن با قابلیت دورایستایی، قایق‌های بدون سرنشین (شبه‌په‌پاد) رزمی و شناسایی، ناوهای جنگی و به‌ویژه ناوهای پهپادبر، سامانه‌های ناوبری، موشک‌های کروز دریایی هوشمند و نقطه‌زن و دورزن، جنگنده‌ها و بالگردهای با توان دورایستایی، پهپادهای شناسایی و رزمی، ریزپرنده‌های شناسایی و رزمی، پهپادهای خودمختار، ماهواره‌های بومی، هواپیماهای ترابری و بالگردهای ترابری، هواپیماهای رادار پرنده با سرنشین و بدون سرنشین، موشک‌های هوا به زمین

هوشمند، نقطه‌زن و با قدرت بالا، موشک‌های هوشمند و نقطه‌زن، موشک‌های هایپرسونیک، موشک‌های ضد رادار، سامانه‌های موشکی ضدپهباد، سامانه‌های موشکی زمین به هوا (پدافندی)، سامانه‌های جمع‌آوری اطلاعات و سیگنالی، سامانه‌های تجسس و شناسایی، پایانه‌های ارتباطات استراتژیک و ... از طریق سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی، تحقیق و توسعه و تولید تجهیزات و تسلیحات به‌روز، به‌منظور ارتقا توان رزم نیروهای مسلح اقدامات لازم را به‌عمل آورد.

- شورای عالی امنیت ملی، وزارت اطلاعات و ستاد کل نیروهای مسلح ج.ا.ایران، سیاست‌ها و تدابیر لازم را متناسب با درس آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین در ابعاد امنیتی داخلی و خارجی (شامل: نظارت دقیق و هوشمندانه بر فضای مجازی و رسانه‌ای کشور در قبل و حین جنگ، شبکه‌بودن سامانه‌های امنیتی و اطلاعاتی، ایجاد امنیت داخلی مردم‌پایه، توسعه و پدافند داخلی و توزیع متوازن منابع در سطح کشور، اشرافیت اطلاعاتی نسبت به محیط منطقه‌ای و بین‌المللی، هماهنگی دستگاه‌های اطلاعاتی و تعامل با کشورهای هم‌سو، عضویت و کنش‌گری فعال در پیمان‌ها و اتحادهای منطقه‌ای (دفاعی- امنیتی) با حفظ اصول بنیادین، داشتن راهبرد مناسب با تهدیدات امنیتی خارجی و ...)، به‌منظور ایجاد امنیت پایدار و مردم‌پایه به‌عمل آوردند.

- ستاد کل نیروهای مسلح ج.ا.ایران و قرارگاه مرکزی خاتم الانبیاء (ص) اقدامات لازم را متناسب با درس آموخته‌های جنگ روسیه و اوکراین در بعد نظامی (فرماندهی و رهبری، ساختار و روش‌ها، سازمان‌دهی و آموزش) از جمله: داشتن برآورد اطلاعاتی راهبردی دقیق و همه‌جانبه، فرماندهی و کنترل در هدایت و اجرای عملیات، هم‌افزایی و هم‌پوشانی نیروها در صحنه جنگ، دفاع همه‌جانبه و مردم‌پایه، تطبیق فناوری‌ها با دکترین نظامی، اجرای عملیات روانی قبل و حین جنگ، اجرای هم‌زمان عملیات هوایی، موشکی و پهپادی، توان بازآمد تسلیحات و تجهیزات در جنگ، به-کارگیری هوش مصنوعی و کوانتوم در صحنه جنگ، به‌کارگیری یگان‌های چابک، متحرک و خود سازمان‌ده، ایجاد انگیزه و تاب‌آوری در نیروهای مسلح، به‌روزرسانی دکترین نظامی و آیین‌نامه‌ها و متون آموزشی، متناسب‌سازی آموزش‌ها با نوع تهدیدات و جنگ‌های آینده، آموزش به‌دست گرفتن ابتکار عمل در صحنه جنگ، آموزش به‌کارگیری و اجرای اصول پدافند غیرعامل در تمام رده‌های فرماندهی، توجه به مراکز آموزشی در تمام سطوح به‌ویژه قشر درجه‌داری و ...، به‌منظور ارتقای کارآمدی نیروهای مسلح در صحنه جنگ را به‌عمل آورد.

منابع و مأخذ

(۱) منابع فارسی

- آشتیانی، محمدرضا. (۱۳۹۰). تعیین مؤلفه‌های عوامل غیرفیزیکی تأثیرگذار بر توان رزمی نیروهای نظامی، تهران: فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، شماره ۳۲.
- افشردی، محمدحسین و شیخ، علیرضا. (۱۳۹۸). بررسی نیازها، قابلیت‌ها و توانمندی‌های فرماندهی و مدیریت در عرصه جنگ‌های آینده ج.ا. ایران، تهران: فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک.
- افشردی، محمدحسین. (۱۴۰۲). مصاحبه حضوری، دانشکده دفاع دانشگاه عالی دفاع ملی در تاریخ ۱۴۰۲/۰۵/۰۶.
- پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری، قابل دسترسی در: www.Khamenei.ir.
- جعفری‌فر، احسان. (۱۴۰۱). وضعیت ناتو از حیث سازمان داخلی بعد از جنگ اوکراین، تهران: فصلنامه مطالعات راهبردی جهان اسلام، شماره ۸۹، صص ۵۴-۲۵.
- خنده‌رو، ندا. (۱۴۰۲). پیامدهای جنگ روسیه و اوکراین بر جنوب غرب آسیا و شمال آفریقا، تهران: مؤسسه مطالعات راهبردی و دیپلماسی دفاعی وابسته به امور بین‌الملل ودجا، شماره چهاردهم.
- دادوند، حسین. (۱۴۰۱). چستی و چگونگی اجرای جهاد تبیین در مقابله با جنگ ترکیبی دشمن، نوشهر: فصلنامه دانشگاه علوم دریایی امام خمینی (ره)، شماره ۱.
- دادوند، حسین و شکوهی، حسین. (۱۴۰۲)، سناریوهای جنگ روسیه و اوکراین و تأثیر آن بر نظم جدید جهانی، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی، همایش بین‌المللی هندسه نظم جدید جهانی.
- رستمی نسب، عباسعلی و ابراهیمی، مریم. (۱۳۹۴). بررسی و تبیین جایگاه جهاد به‌عنوان یکی از مبانی دفاع مقدس در قرآن کریم، فصلنامه ادبیات پایداری، شماره ۱۳.
- سمعی‌اصفهانی، علیرضا و فرحمند، سارا. (۱۴۰۱). تبیین چرایی و چگونگی شکل‌گیری جنگ روسیه و اوکراین بر پایه نظریه موازنه تهدید، تهران: فصلنامه پژوهشهای روابط بین‌الملل، دوره ۱۲، شماره ۴۶، صص ۱۲۸-۱۰۱.
- فلاحی، احسان. (۱۴۰۱). سیر تحول در راهبرد دفاعی امنیتی روسیه از ۱۹۹۱ تا ۲۰۲۱ بر اساس الگوهای راهبردی در مدل SWOT، تهران: فصلنامه علمی مطالعات مدیریت راهبردی دفاع ملی، سال ششم، شماره ۲۱، صص ۱۹۰-۱۶۱.
- مصلی‌نژاد، عباس. (۱۳۹۸). بحران اوکراین و تشدید رقابت‌های منطقه‌ای، تهران: مجله سیاست جهانی، شماره ۶.
- نوروزانی، شهرام. (۱۴۰۲). مصاحبه حضوری، دانشکده دفاع دانشگاه عالی دفاع ملی در تاریخ ۱۴۰۲/۰۷/۱۵.

(۲) منابع لاتین

- Dawes, James. (2023). War in Ukraine accelerates global drive toward killer robots.
- Dresp, Birgitt. (2023). The weaponization of artificial intelligence: what the public needs to be aware of.
- Кортунув А. В. Америке порасосредоточить ся на проблемах, а не на противниках // РСМД. 23 декабря 2021 // URL: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments>.
- Koziej, Stanislaw. (2022), Russia-Ukraine war: Scenarios, (Updated September 11).
- McGee, Jason. (2023). One year on: 10 technologies used in the war in Ukraine.
- Walt M. Stephen. (2022). The Evolution of Hybrid Warfare: Implications for Strategy and the US Army War College Quarterly: Parameters Volume 51 Number 3 Article 11.
- Wolfgang, Pozetta. (2022), Ukraine: How might the war end? Five scenarios, (Updated August 21).
- Zwanenberg, Steven. (2022). Two Deeply Troubling Trends from Ukraine's Year of War.

COPYRIGHTS

- © 2025 by the authors. Published by The National Defense University. This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

